

Hilal ÖZDEMİR VAPURCU*

DİLİN KÖKENİ BAĞLAMINDA EBÛ ALİ EL-FÂRİSÎ'DE ASIL-FER' MESELESİ

ÖZET

Dilin kaynağına yönelik araştırmalar milattan önceki yüzyıllardan itibaren her medeniyetin inanç ve düşünce yapısına göre devam etmiştir. Dilin kökeni meselesi, Antik Yunan'da mythos'u açıklığa kavuşturmak amacıyla ele alınırken İslam medeniyetinde Eş'arî ve Mutezîlî çevreler arasında dilin kaynağı, lafzın manaya delaleti gibi sorular ekseninde tartışılmıştır. Bu makalede, ilk olarak dilin kaynağına yönelik ortaya atılan düşünceler argümanları ile ele alınmıştır. Bu bağlamda dilin kökeniyle bağlantılı olarak tartışılan kelimeler arasındaki asıl fer' ilişkisi, Allah'ın Hz. Adem'e öğrettiği isimlerin kapsamına nelerin girdiği ve isim, fiil, harften hangisinin önce vaz' edildiği noktasında incelenmiştir. Ebû Ali el-Fârisî'nin dilin kökeni hakkındaki düşüncesi dildeki asıl fer' meselesi bağlamında değerlendirilmiştir. Bu makalenin amacı dilin kökeni meselesinde Ebû Ali el-Fârisî'nin görüşünü tespit etmek, kullandığı argümanları ortaya çıkarmak ve bunun, kelimeler ile asıl-fer' ilişkisini ortaya koymaktır. Ebû Ali'nin dilin kökenine yönelik görüşleri öğrencisi İbn Cinnî kanalıyla bize ulaştığı için İbn Cinnî'den gelen nakiller betimleyici analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu çalışma sonucunda Ebû Ali el-Fârisî'nin dilin kökeni hakkında tevkîf görüşünü benimsediği ancak diğer görüşlere yönelik kökten reddedici bir tutumda bulunmadığı anlaşılmıştır. Nitekim o, asıl-fer' meselesinin zamanla alakalı bir husus olmadığını; öncelik-sonralık bakımından dildeki kelimelerin birbirine öncelenemeyeceğini düşünmektedir. Bu da onun dilin kökenine ilişkin tartışmaları kabulle ilgili bir mesele olarak değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Dilin Kökeni, Ebû Ali el-Fârisî, Asıl-Fer'.

THE ISSUE OF PRINCIPAL-FER' IN ABU 'ALİ AL-FÂRİSÎ IN THE CONTEXT OF THE ORIGIN OF LANGUAGE

ABSTRACT

Research on the origin of language has continued since the centuries before Christ, shaped by the belief and intellectual structures of each civilization. The issue of the origin of language was examined in Ancient Greece to clarify mythos, whereas in Islamic civilization, it was debated among Ash'arî and Mu'tazilî scholars within the framework of questions such as the source of language and the indication of utterance to meaning. This article first examines ideas proposed regarding the origin of language, along with their arguments. In this context, it analyzes the principle-derivative (aşl-far') relationship between words, the scope of the names Allah taught Prophet Adam, and whether nouns, verbs, or particles were first established. The thoughts of Abû 'Alî al-Fârisî on the origin of language are evaluated within the principle-derivative issue. This study aims to determine his views, reveal his arguments, and examine their relevance to word relations. Since his views reached us via Ibn Jinnî, his transmissions are analyzed through descriptive analysis. Findings indicate that Abû 'Alî al-Fârisî adhered to tawqîf (divine designation) but did not completely reject alternative views. He argued that principle-derivative relations are not time-dependent, and words cannot be prioritized. His approach stems from viewing language origin debates as matters of acceptance.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Origin of Language, Abû 'Ali al-Fârisî, Principal -Far'.

* Arş. Gör., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Kütahya/Türkiye, E-posta: hilal.ozdemir@dpu.edu.tr / Research Assistant, Kütahya Dumlupınar University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Kütahya/Türkiye, E-mail: hilal.ozdemir@dpu.edu.tr

Giriş

İnsan, diliyle iletişime geçer ve dili ile düşünür. Bu durum insanı eski zamanlardan beri dilin kökeni hakkında düşünmeye sevk etmiştir. M.Ö. 7. yüzyılda Mısır hükümdarı Psammetik tarafından dünyada ilk konuşulan dilin hangisi olduğuna dair yapılan deney de eski zamanlardan beri dilin kökeni meselesinin merak konusu olduğunu göstermektedir. Nitekim bu deneyde, Psammetik yeni doğan iki bebeği sadece temel ihtiyaçlarının karşılandığı bir ortamda büyütürerek kendiliğinden hangi dili konuşacaklarını öğrenmeyi amaçlamış ve üç yıl sonra bebeklerin ilk telaffuz ettiği sözcüğün Frig dilinde “ekmek” anlamına gelen “bekos” olduğu anlaşılmıştır. (Aksan, 2015, s. 1/95). Erken dönemde yapılan bu deney bilimsel bir geçerliliğe sahip olmasa da insanların eskiden beri dilin kökeni meselesini anlama çabasını yansıtmaktadır.

Dilin kökenine duyulan ilgi yalnızca deneysel çabalarla sınırlı kalmamış Antikçağ filozofları tarafından da teorik olarak ele alınmıştır. Dilin kökeni problemi ile eş zamanlı olarak tartışılmaya başlanan ve dilin kökenine dair tartışmalar çerçevesinde gelişen diğer bir konu da adlandırma (nomothetes/yasayı belirleyen/örfü kuran) meselesidir. Antikçağ Yunan dünyasında ortaya atılan düşünceler doğa-yasa etrafında ele alındığı için adlandırma meselesi de doğa karşısındaki insani üretime yönelik merak olarak ele alınmaktadır (Gören, 2015, ss. 81-82). Bu bağlamda ilk adlandırma çalışmaları da mythos’u açıklığa kavuşturma arzusu etrafında gerçekleşmiştir. M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren ise sofist çevrelerce adlandırma meselesine dair tartışma soruları ortaya atılmıştır (Gören, 2015, s. 83). Bu konudaki ilk araştırmaların Platon tarafından Kratylos diyalogunda ele alındığı görülmektedir. Gramerin olanaklarını araştıran ilk kişi olarak kabul edilen Platon, bu diyalogda dilin kökeni, kelimeler ve anlamları arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadır (Steven Roger Fischer, 2020, s. 143).

Platon Kratylos diyalogunda adların işlevi, adlar ve adlandırdıkları nesnelere arasındaki ilişkinin yapısı, bir şeyin kaç doğru adı olabileceği ve adların ilk defa verilmesi yani dilin doğuşu olmak üzere dört temel tartışma üzerinden Kratylos ve Hermogenes’in savunuculuğunu yaptığı aşırı natüralist ve aşırı uzlaşımçı görüşleri ortaya koyarak bunların çıkmazlarını adeta Sokrates’in süzgecinden geçirmek suretiyle bu meseleleri açıklamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Kratylos adların işlevinin yani bir isim verilmesinin amacının öğretmek (didaskhein) olduğunu düşünmektedir. Adlar ve adlandırdıkları nesnelere arasındaki ilişki ise doğaldır ancak Kratylos’un bunun nasıl olduğu konusunda net bir düşüncesi bulanmamaktadır. Kratylos bu bağlamda da bir şeyin tek doğru adı olabileceğini düşünmektedir. Adların ilk defa verilmesi hususunda ise insanüstü bir güç tarafından verildiğini düşünmektedir (Aysever, 2002, ss. 154-156; Platon, 2015, ss. 89-103). Bu dört temel mesele hakkında Hermogenes ise adların işlevi konusunda Kratylos gibi düşünmektedir. Ancak uzlaşım taraftarı olan Hermogenes’e göre adlar ve adlandırdıkları nesnelere arasında hiçbir doğal bağ bulunmamaktadır. Bu uzlaşımın sonucu olarak da her nesneye verilen adın doğru olduğunu savunmaktadır. Adların ilk kimin tarafından verildiği hususunda ise bir görüşü bulunmamaktadır (Aysever, 2002, ss. 157-158; Platon, 2015, ss. 26-27).

Platon’un öğrencisi olan Aristoteles ise dilin uzlaşımına bağlı olduğunu ve isimlerin oluşumunun doğal olmadığını söylemektedir. Ona göre konuşma ise zihnin deneyimlerinin temsilidir (Steven Roger Fischer, 2020, s. 143). Aristoteles’in bu görüşü, kendinden sonraki dönemlerde meselenin dil düşünce ilişkisi çerçevesinde ele alınmasına zemin hazırlamıştır.

Nitekim dilin kökeni problemi, modern dönemde çoğunlukla rasyonel bir zeminde tartışılarak dil düşünce ilişkisi ekseninde ele alınmıştır. Bu bağlamda dilin bilginin inşasındaki

konumuna göre değerlendirilmesini temele alan Cassirer, dilin aklın eseri ve onun vazgeçilmez bir organı olarak kabul edildiğini dile getirmektedir. Bu da Cassirer'i dilin kökeni meselesinin incelenmesinde varlık problemlerine kadar geriye götürmektedir (Atakan Altınörs, 2016, s. 41; Cassirer, 2015, ss. 116-117). Cassirer'in dilin kökeni tartışmalarını ontoloji ile ilişkilendirerek alanını genişletmesine rağmen dilbilimin kurucusu olarak kabul edilen Ferdinand de Saussure'a göre dilin kökeni meselesini tekrar ele almak herhangi bir sonuç vermeyecektir. Dilin tıpkı bizden önceki toplumlarda olduğu gibi bize aktarıldığı şekliyle benimsenmesi gereken bir ürün olduğunu söyleyen Saussure, bu konunun önemli olmadığını ve tekrar tartışmaya açılmasının gereksiz olduğunu düşünmektedir (Atakan Altınörs, 2016, s. 42; Saussure, 1998, s. 117). Buna rağmen bu mesele insanlık tarihi boyunca farklı perspektiflerde ele alınmış (Kerimoğlu, 2016, s. 49) ve modern dönemde de mitolojik/teolojik, spekülâtif, antropolojik, rasyonalist, empirist ve biyolojik gibi çeşitli yaklaşımlar çerçevesinde açıklanmıştır (Altınörs, 2003, ss. 15-24). Nitekim dilin kökeni meselesini antropolojik ve natüralist bir yaklaşımla el alan Jean-Jacques Rousseau, ilk ifade biçiminin sözle değil jest ve mimikle olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre söz, insanların tabiat halinden cemiyet haline geçişle meydana gelmiştir. İnsanlar gereksinimlerini jestleriyle ifade edebilirlerken duygularını açığa vurmada sözlü dile başvurmuşlardır. Böylece dilin kökeninde etken olan unsur duygular olmaktadır. Rousseau, dilin kökenini açıklarken tabiat ve toplum eksenli bir yaklaşım sergilemiştir (Altınörs, 2012, s. 4; Rousseau, 2013, s. 10).

Dilin kökeni meselesi modern dönemde rasyonel ve bilimsel bir zeminde tartışılmış olsa da, tarihsel süreçte farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu çerçevede, İslam düşüncesinde de dilin kaynağına ilişkin önemli tartışmalar yaşanmış ve bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Dilin kaynağının Allah olduğunu savunan tevkîf (vahiy temelli görüş/ilahî kaynaklı görüş) görüşü, dilin kaynağının insanlar arasındaki uzlaşım olduğunu savunan muvâda'a (ıstılahî/uzlaşma/dilsel uzlaşım) görüşü, tevkîf ve muvâda'anın meczedildiği karma görüş, dilin kaynağının tabiatla işitilen sesler olduğunu ileri süren vokalik (yansıma) görüş, lafızların manalarına doğal olarak delalet ettiğini ileri süren görüş, dilin kaynağının tevkîf (ilahî kaynaklı) ya da muvâda'a (uzlaşım) olabileceğini kabul eden tevakkuf (çekimsiz) görüşü bu bağlamda ileri sürülen görüşlerdendir.

Amaç ve Yöntem

Dilin kökeni bağlamında Ebû Ali el-Fârisî'de asıl-fer' meselesini konu alan bu çalışmada, hicrî 3-5. yüzyıllar arasında dilin kaynağına yönelik ortaya atılan düşünceler delilleriyle birlikte ele alınarak konu etrafında oluşan sorulara cevap bulmak hedeflenmektedir. Ayrıca hicrî 4. yüzyılda yaşayan ve nahivde imam olarak kabul edilen Ebû Ali el-Fârisî'nin dilin kaynağına yönelik düşüncesini ortaya koyarak kelimeler arasındaki asıl-fer' ilişkisini dilin kökeni bağlamında açıklamak amaçlanmaktadır. Bu çalışmada öncelikli olarak meselenin arka planı sunulmuş, dilin menşei hakkında İslam dünyasında ortaya atılan görüşler değerlendirilmiştir. Bu bağlamda dilin kaynağının tevkîf olduğunu savunan Ebû Ali el-Fârisî'nin mesele ile ilgili düşünceleri ele alınmıştır. Kelimeler arasındaki asıl-fer' ilişkisini açıklamak için Allah'ın Adem'e öğrettiği isimlerin kapsamı değerlendirilerek Ebû Ali'nin isim-fiil-harf kelime grupları ile ilgili görüşleri ele alınmıştır. Bu sayede dilci kimliği ile ön plana çıkan Ebû Ali'nin konuya yaklaşımı sunulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, dilin kaynağına yönelik tartışmaların aktif olduğu dönemde yaşamış olmasına rağmen Ebû Ali el-Fârisî'nin konu ile ilgili düşüncesinin literatüre yansımadağının tespiti sonucunda, onun bu konudaki düşüncelerinin literatüre aktarılması gayesiyle oluşturulmuştur. Bu çerçevede Ebû Ali'nin eserlerinde konu ile ilgili bir anlatım

bulunmadığından öğrencisi İbn Cinnî'den gelen rivayetler betimleyici analiz metoduyla ele alınmıştır.

İslam düşüncesinde dilin kaynağına yönelik önceden yapılmış olan makale, tez ve kitap bölümü şeklinde çalışmalar mevcuttur. Bu bağlamda *Arapça'nın Söz Varlığı* isimli eserde iştikâk bağlamında dilin kökeni sorunu kitap bölümü olarak çalışılmıştır. Bu konudaki tez çalışmalarından biri İbn Hazm'da isim sıfat tartışması üzerine kurulu olan ve konuyu daha çok kelâmî bağlamda ele alan *Endülü's İslam Düşüncesinde Esmâ-Sıfat Tartışması ve İbn Hazm* adlı doktora tez çalışmasıdır. Konuyla ilgili diğer tez çalışması ise dilin kökenine yönelik Arap dilcilerin yaklaşımlarını ele alan *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı* adlı doktora tez çalışmasıdır. Ayrıca *Dilin Kökeni ve Teolojik Bağlamı* isimli ve *Dilin Kökenine İlişkin Kelâmî Yaklaşımlar: Bâkılânî Örneği* isimli makale çalışmaları da yapılmıştır. Bu çalışmalarda Ebû Alî el-Fârisî'nin konu ile ilgili yaklaşımına yer verilmemiştir. Bu çalışmanın zikredilen çalışmalardan farkı Ebû Ali el-Fârisî'nin dilin kökeniyle alakalı düşüncelerini ortaya koyması, onun bu konudaki yaklaşımı ve bu bağlamda Allah'ın Adem'e öğrettiği kelimelerin kapsamına yönelik asıl-fer' değerlendirmesini ele alması yönüyledir.

İslam Dünyasında Dilin Kökeni Tartışması

Dilin kökeni meselesi İslam dünyasında Ebü'l-Hasen el-Eş'arî (ö.324/935) ve Ebû Ali el-Cübbâî (ö.303/916) arasındaki kelâmullah ve isim-müsemma tartışmaları çevresinde şekillenmiştir. Hicrî 3. yüzyılın sonları ve 4. yüzyıl meselenin aktif bir şekilde tartışıldığı dönemdir. 4. yüzyılın sonlarına doğru ya da 5. yüzyılın başlarında ise Bâkılânî (ö. 403/1013), dilin kökeni tartışmalarının sonuç getirmeyeceğini öne sürmüş ve kendinden sonra gelen dönemde meselenin ele alınma durumunu etkileyerek durağan bir alana taşınmasına sebep olmuştur. Daha sonra Cüveynî (ö. 478/1085) ve Gazzâlî (ö. 505/1111) ile mesele canlılığını yitirmiştir.

İslam dünyasında dilin kökeni meselesi; dilin kaynağı, lafzın manaya delaletini sağlayanın kim olduğu, ilk ortaya çıkışı/varlığı ve hangi surette gerçekleştiği problemleri ekseninde tartışılmıştır. Bu bağlamda her ne kadar lafız ve mana arasında doğal bir ilişki olduğu düşüncesi kimi âlimler tarafından savunulmuş olsa da genel olarak lafız-mana ilişkisi iki ayrı varlık alanı kategorisinde değerlendirilmektedir. Lafız-mana ilişkisinde iki ayrı varlık alanının kabul edilmesi durumu sözlük yazarları ve nahivcilerin eserlerinde görünmektedir. Nitekim; lafız ve manaya ayrı varlık alanları tanımak dildeki müsta'mel (kullanılan) ve mühmel (kullanılmayan) sözlere varlık alanı açmıştır. Bu da Arapların kullanmış oldukları ya da hiç kullanmamış oldukları lafızlara zihinsel olarak mümkün olan sözler olarak bakılmasının temelini atmıştır (el-Câbirî, 2001, s. 54). Bu bağlamda sözlük yazarları ve nahivcilerin hareket noktaları ile dilbilimciler, fıkıhçılar ve kelimcilerin dilin kökeni problemindeki hareket noktaları aynı olmuştur (el-Câbirî, 2001, s. 56).

Yaklaşık olarak hicrî 3. yüzyılın sonları ve 4. yüzyılın başlarına tekabül eden süreçte kelâmî kaygılarla ortaya atılan dilin kökeni meselesi, iki temel problem etrafında şekillenmiştir. Bu problemlerden ilki kelâm ilminin doğuşuna sebep olan kelâmullah problemi diğeri ise isim-müsemma tartışmasıdır (Çam, 2018, ss. 372-373). Bu ekseninde tartışılmaya başlanan dilin kökeni meselesi hakkında zamanla yeni fikirler ortaya atılmış ve serdedilen görüşler, ilerleyen dönemlerde âlimler tarafından derlenerek kitaplarda yer edinmiştir. Nitekim İbn Cinnî (ö. 392/1002) ve Süyûtî (ö. 911/1505) gibi fıkhu'l-luga alanının önemli isimleri, dilin kökeni etrafında ortaya atılan fikirleri eserlerinin ilgili bölümlerinde nakletmişlerdir. Bu bağlamda konu; dilin menşei ve yapısına ilişkin sorulara cevap aramak maksadıyla tevkîf (ilahî kaynaklı) görüşü, ıstılâhî

(muvâda'a/uzlaşım) görüş, ilahî kaynaklı olmakla birlikte uzlaşmaya dayalı görüş, vokalik (yansıma) görüş, lafızların manalarına zâtî münasebetlerle bağlı olması görüşü ve tevakkuf (çekimser) görüşü çerçevesinde tartışılmıştır. Bu çerçevede İbn Cinnî tartışmayı ele aldığı bâb boyunca uzlaşım taraftarı gibi görünse de meselenin sonunda tevkîf görüşünün de ağır bastığını söyleyerek kesin bir sonuç dile getirmemiştir. (İbn Cinnî, 2007, s. 2/29-40). Süyûtî ise dilin zamanla geliştiğini kabul etmiş olmasına rağmen onun meseleyi ele alış biçimi ve yaklaşımı daha çok tevkîf görüşünü benimsediğini gösterir niteliktedir (es-Süyûtî, 2014, ss. 14-28).

Tevkîf (ilahî kaynaklı) görüşü, dilin Allah tarafından ilham yoluyla vazedildiğini kabul edenlerin savunduğu görüştür. Ebû'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/935-36), Ebû Bekr b. Fûrek (ö. 406/1015), Ahmed b. Fâris (ö. 395/1004), Ebû Ali el-Fârisî, İbn Hazm (ö. 456/1064) tevkîf görüşünü savunanlar arasındadırlar (Gündüzöz, 2015, s. 285). Bu düşüncede olanlar tevkîfin, Allah'ın bazı peygamberlere gönderdiği vahiy, bazı nesnelere sesleri yaratması ve bazılarında lafzın manayı ifade etmesini sağlayacak zorunlu bir bilgi yaratması şeklinde gerçekleşmiş olabileceğini düşünmektedirler (es-Süyûtî, 2014, s. 24). Teoriyi savunanların kabullerini temellendirmek için öne sürdükleri delillerden en önemlisi (وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا) "Allah Adem'e bütün isimleri öğretti" ayetidir.¹ Bu görüşü savunanlar ilgili ayetin apaçık bir şekilde dilin Allah tarafından Adem (a.s.)'a öğretildiğini kabul etmektedirler. Bu kabullerini, (الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا) *bütün isimler* ifadesi ile kastedilen isimlerin neler olduğu, isimlendirmeye mevzu olan varlıkların hangi varlıklar olabileceği ve (عَلَّمَ) *öğretti* ifadesinin niteliği (es-Süyûtî, 2014, ss. 27-28) etrafında tartışmaktadırlar. Tevkîf görüşünü desteklemeye yönelik kullanılan diğer bir nassî delilse Necm sûresi 23. ayette geçen (إِنَّ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ) "Bu isimler sizin ve babalarınızın/atalarınızın putlara taktıkları (boş) isimlerden başka bir şey değildir" kısmıdır. Bu ayeti delil olarak kullananlar Allah'ın tevkîf olmaksızın isim verilmesi işlemini kınadığını düşünmektedirler (es-Süyûtî, 2014, s. 19). Tevkîf görüşünü savunanlar konu ile alakalı gördükleri ayetleri çok kuvvetli olmasa da delil olarak kullanmışlardır.

Nassî deliller dışında dilin tevkîfi olması hususunda bazı aklî delillendirmeler de yapılmıştır: Dilin uzlaşım ile olması durumunda dilsel bir zeminin hazır olması gerekliliği, uzlaşmada sürekli bir değişim gerekeceğinden dini metin ve ilkelerin değişmesi tehlikesi ve dilin bir insanın ortaya koyabileceğinin ötesinde mükemmel bir yapıda olması durumları ekseninde tartışılmıştır (es-Süyûtî, 2014, s. 19; Gündüzöz, 2015, ss. 290-293).

Dilin kökeni hakkında bu dönemde öne sürülen muvâda'a (uzlaşım, istilâh, tevâdu') görüşü ise dilin vahiy ve ilham yoluyla değil de insanlar arasında gerçekleşen bir uzlaşma sonucunda ortaya çıktığı düşüncesine dayanır. Mu'tezilî Ebû Hâşim el-Cübbâî (ö. 321/933) ve ona bağlı Behşemiyye fırkası bu görüşü savunanların başındadır. Muvâda'a taraftarlarına göre iki ya da daha fazla bilgi sahibi/âlim kişinin bir araya gelmesi üzere bilenen şeyleri belirli hale getirme ihtiyacı doğar. Onlar da her nesneye bir özellik (sime/ işaret) ve lafız verirler. Bu lafız zikredildiğinde müsemmasından dolayı nesne ya da konu anlaşılır (es-Süyûtî, 2014, s. 15; İbn Cinnî, 2007, s. 1/91). Muvâda'a görüşünü savunanlar naklî delil olarak öncelikle (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا يَلْسَنَانُ قَوْمِهِ) "İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın..." ayetini² kullanmışlardır. Bu delille dilin peygamberlikten daha önce olması gerektiği vurgusu ön plana çıkarılmıştır. Aynı zamanda (وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا) "Allah Adem'e bütün isimleri

¹ el-Bakara 2/31.

² İbrâhîm 14/4.

öğretti” ayetini³ de delil olarak kullanmışlardır. Dilin kökeni noktasında net bir görüş belirtmeyen İbn Cinnî, ayette geçen *alleme* (عَلَّمَ) fiilini *zorunlu olarak öğretme* değil *dil yetisi verme* anlamında tevil etmiştir. Ayrıca burada dikkat çeken bir husus ise İbn Cinnî’nin, hocası Ebû Ali’nin -dilin tevkifi olduğunu düşünse de- kimi zaman ayetteki *alleme* ifadesinin *dil yetisi verme* (muvada‘a/uzlaşım yapabilme gücü verme) şeklinde yorumladığını dile getirmesidir (Gündüzöz, 2015, s. 294; İbn Cinnî, 2007, s. 1/88). Nitekim Abduh er-Râcihî, muvada‘a taraftarlarının/uzlaşımçıların da bu ayeti delil olarak kullanmasını ve İbn Cinnî’nin olasılık üzerinden giderek istidlâlin (aklî çıkarım) düştüğünü zikretmesini, aynı ayetin dilin tevkifi olduğunun delili olarak kullanılmasını geçersiz kılmak için olduğu yorumunda bulunmaktadır (Abduh er-Râcihî, 2009, s. 83). Konu, bu dönemde Eş‘arî ve Mûtezilî kelam ve dil âlimleri arasında dilin bi’set (vahiy) aracı olarak kullanılması ve kulun mükellefiyeti meselesi çerçevesinde tartışılmıştır.

Tevkîf ve muvada‘a görüşlerinin nassî delilleri ve bu konudaki aklî çıkarımlar göz önüne alındığında her iki görüşün de mümkün olduğunu düşünenler olmuştur. Bu konuda kullanılan ayetlerin dilin kökeninin beşerî ya da ilahî kaynaklı olabileceğine yönelik net bir sonuç vermediği söylenmiş ve iki görüşün mezcedilmesi yoluna gidenler olmuştur. Nitekim Ebû İshâk el-İsferâyînî (ö. 418/1027), dilin insanları birbirleri ile uzlaşmaya götürecektir kadar olan kısmının tevkif ile sağlandığını; bundan sonraki kısmının da insanlar arasındaki uzlaşmaya dayandığını ileri sürerek *karma bir görüş* ortaya atmaktadır (es-Süyûtî, 2014, s. 21).

Dilin menşei hakkında önceki süreçte Abbâd b. Süleymân (ö. 250/864) tarafından ortaya atılan iki görüş vardır: Bunlardan ilki dilin kökeninin tabiatta duyduğumuz seslerden yansıma yoluyla oluştuğu yönündeki *vokalik/yansıma görüşü* (Gündüzöz, 2015, s. 297). Nitekim İbn Cinnî de bu görüşün kabul edilebilir olduğunu düşünmektedir. Buna göre kelimeler; rüzgarın uğultusu, gök gürültüsü, suyun şırıltısı, eşeğin anırması, karga sesi, at kişnemesi, geyik böğürmesi gibi doğal seslerden oluşmuştur. Bu doğal seslerden oluşan dilden de diğer diller doğmuştur (İbn Cinnî, 2007, s. 1/93-94). Yansıma temelli olan bu görüşte, lafız ve lafza konu olan nesne/varlık arasındaki ses ilişkisine dayanılmıştır (Gündüzöz, 2015, s. 297).

Abbâd b. Süleymân’ın bu meselede ortaya attığı diğer görüş; *lafızların manalarına kendi doğaları gereği bağlı olduklarını ileri sürdüğü görüşü*. Ona göre lafızlar manalarına doğal olarak işaret etmeseydi o lafzın o mana için vazedildiğini gösteren herhangi bir karine/müreccih (hiçbir sebebe bağlı olmayan tercih (tercih bilâ müreccih)) olmazdı. Bu ise ona göre imkânsız bir durumdur (es-Süyûtî, 2014, s. 18; Gündüzöz, 2015, ss. 298-299). Bu görüş İslam dünyasında kabul görmemiş, özellikle Sünnî âlimler tarafından eleştirilmiştir. Onlar, “Lafız zâtı ile dalalette bulunabilse idi her insanın bütün dilleri bilmesi gerekirdi” diyerek buna karşı çıkmışlardır (es-Süyûtî, 2014, s. 18).

Dilin menşeinin tevkîfe (ilahî kaynağa) veya muvada‘aya (uzlaşım) dayanması konusunda çekimser görüş belirten bir grup da olmuştur. Bu düşüncede olanlar, *tevakkuf ehli* (çekimser grup) olarak anılmıştır. Dilin kaynağının vahiy ya da beşerî kaynaklı olabileceğinin, aynı zamanda bir kısmının vahye diğer bir kısmının ise uzlaşmaya dayalı olabileceğinin kabul edilebilir bir durum olduğunu düşünmektedirler (es-Süyûtî, 2014, s. 22; Gündüzöz, 2015, s. 299). Bâkılânî (ö. 403/1013), İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085), Gazzâlî (505/1111) bu görüşü savunanlar arasındadırlar (Demir, 2008, s. 75). Özellikle Bâkılânî tarafından ortaya atılan bu

³ el-Bakara 2/31.

yaklaşım, dilin kökeni tartışmasının İslam dünyasındaki seyrini değiştirmiştir (Çam, 2018, s. 385; Demir, 2008, s. 80). Bâkılânî dilin kökeni hakkında ortaya atılmış teorilerin delillerini incelemiş ve hepsinin de doğru olabileceğini düşünmüştür (el-Bâkılânî, 1998, s. 1/320-327; es-Süyûtî, 2014, s. 1/21). Nitekim o bu konuda kesin bir hükme varmanın mümkün olamayacağını ileri sürmüş ve kendinden sonra gelen dönemde bu meselenin ele alınması durumunu etkilemiştir. Bundan dolayı da tevakkuf görüşünün öncüsü sayılmaktadır (Çam, 2018, s. 382).

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) ise aklî açıdan tevkîf, ıstılah ve İsferyâinî'nin görüşünün mümkün olabileceğini düşünmektedir. Ona göre tevkîfin imkânı için herhangi bir delil gösterme mecburiyeti yoktur. Tevkîf, Allah'ın insanlara manalar için özel formlarda temel sezgisel bilgiler vermesi suretiyle gerçekleşebilir. Akıl sahibi kimseler de bu bilgiler aracılığıyla formları/kalıpları ve bunların anlamlarını anlarlar. Burada tevkîfin manası irade ve seçim hükmü üzerine formları/kalıpları vazetmek olmaktadır (el-Cüveynî, 1978, s. 1/170; es-Süyûtî, 2014, s. 1/22). Uzlaşmanın imkânı noktasında el-Cüveynî, Allah'ın dili vazetmek için akıl sahibi kimselerin nefislerini/dürtülerini harekete geçirmiş olma ihtimalinin uzak bir ihtimal olmadığını düşünmektedir. Böylelikle insanların bir kısmı diğerlerinin kastını anlar ve kalıplar üzerinde bir uzlaşım oluştururlar. Daha sonra da lafızları kendi uzlaşımına dayanarak manalarla ilişkilendirirler (el-Cüveynî, 1978, s. 1/170). Karma görüşün cevazında ise dilin tevkîfi olarak başlayıp ıstılahî olarak devam etmesi noktasında herhangi bir engel olmadığını düşünmektedir. Dilin kökeni meselesi olasılıklar üzerine kurulu bir meseledir. Bu konuda herhangi bir görüş dayatılamaz (el-Cüveynî, 1978, s. 1/171).

Gazzâlî (505/1111) ise dilin kökeni hakkında geçen ıstılah, tevkîf ve İsferyâinî'nin yaklaşımının aklî olarak mümkün olduğunu söyler ve bu yaklaşımların herhangi birinin tercih edilmesi durumunu onaylamaktadır. Ancak bu görüşlerden hangisinin vuku bulmuş olabileceğini değerlendirirken bunun tam olarak bilinmesinin bu konudaki aklî bir burhan, tevatür haber, kesin bir sem' ile olabileceğini söylemektedir. Ancak bu konuda yukarıda bahsedilen alanlarda herhangi bir nakil yoktur. Sonuç olarak bu konuda söylenecek olanlar herhangi bir bağlayıcılığı olmayan ve pratik yönü bulunmayan meselelerdir (el-Gazzâlî, t.y., s. 3/8-9, 2021, ss. 490-491). Gazzâlî dilin kökeni hakkında görüş bildirmenin asılsız bir iş olduğunu söylese de bu konuda verilen ayetlere bakarak bir hükme varılamayacağını ve ilahi yönün göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgular. Ona göre ister ıstılahî (uzlaşım) olsun ister tevkîfi olsun konunun ilahi yönü bulunmaktadır (el-Gazzâlî, t.y., s. 3/8, 2021, s. 491). Uzlaşmadaki Allah'ın birini ya da bir grubu harekete geçirmesi ve karşılıklı bir anlaşmanın oluşması durumu ve tevkîfteki Allah'ın vaz ' ettiği şekil ve yazıların ya da lafızların bunlara bakanlarca anlaşılması durumu da konunun ilahi olana bakan tarafıdır. Bundan dolayı Gazzâlî bu konuda katı bir tutum takınmama taraftarıdır (el-Gazzâlî, t.y., s. 3/8-9, 2021, s. 490; Gündüzöz, 2015, s. 295).

Dilin kaynağı meselesine lafız mana ilişkisi açısından bakıldığında bu konuda ortaya atılan görüşlerin yaklaşımları şu şekildedir: Dilin kaynağının tevkîfi olduğunu düşünenlere göre dilin vâzı'ı Allah'tır ve dünyayı nasıl belli bir zamanda vaz etmişse lafızları da manalara o şekilde tahsis etmiştir. Konuya muvâda'a açısından bakanlar vâzı'ın insan olduğunu düşünürler. Bu vaz' işlemi de insanın aklına gelmesi/getirmesi/ingeleme/imağ (tasavvur) suretiyle olur. Dilin bir kısmının Allah'ın vaz'ı diğer bir kısmının da insanın vaz'ı olabileceğini düşünen karma görüşe göre de "lafzın manaya delaleti Allah'ın lafızları yaratması ve manalara göre onları vaz' etmesi ihtimaline ve insanlar arasında bu lafız bu manaya konulmuştur" şeklindeki zorunlu bilginin yaratılması ihtimaline dayanır. Abbâd b. Süleymân'ın görüşüne göre şayet zâtî delaletler

olmasaydı lafızların anlamları gösteren müreccihleri ortadan kalkardı. Bu da lafız mana ilişkisi yönünden imkânsız bir durum olurdu. Bundan dolayı da lafızlar manalara zatları itibariyle delalet eder (es-Süyûtî, 2014, s. 18).

Dilin menşesine dair en çok tartışılan konulardan birisi de ilk dilin hangisinin olduğu meselesidir. Bütün dillerin şu an mevcut olmayan, ölü bir dilden türediği ya da şuan kullanılmakta olan dillerin birinin en eski dil olduğu ve diğer dillerin o dilden türediği yaklaşımı tek kaynak teorisi olarak kabul edilirken; Allah'ın Hz. Adem'e bütün dilleri öğrettiği ayeti⁴ ve dillerin Hz. Adem kanalı ile aktarıldığı anlayışı ise dilin kökeni ile alakalı olarak çok kaynaklı yaklaşımı ifade etmektedir (Gündüzöz, 2015, ss. 303-304). Bu bağlamda Kitabı Mukaddes'in Tekvîn kısmında geçen Hz. Adem'in varlıklara isimlerini vermesini konu alan bölümde Tanrı'nın alemi yarattıktan sonra isim vermesi için Adem'e getirdiği ve Adem'in de her canlıya ne ad verdiyse, o onun adı olduğundan bahsedilmektedir (*Kitabı Mukaddes*, 2003 Yar.1:19-20). Bu da Kur'ân-ı Kerîm'de geçen (وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا)⁵ "Allah Adem'e bütün isimleri öğretti" kısmını destekler formdadır. Bu yorum ilk dilin hangisi olduğu meselesini tevkîf görüşü ile ilişkilendirerek açıklayanları destekler mahiyettedir. Buna göre tevkîf başlangıçta ilk dil üzerine gerçekleşmiştir. Ancak Hz. Adem'e öğretilen dilin hangisi olduğu noktasında ise farklı görüşler bulunmaktadır. Buna göre Allah'ın Adem (as)'a bütün varlıkların isimlerini öğrettiği ve bu öğretme işleminin bütün dillerde gerçekleştiği düşüncesinde olanlar vardır (İbn Hazm el-Endelûsî, t.y., s. 1/31). İslam dünyasında dilin tevkîfi olduğunu düşünen âlimler ilk dilin Arapça olduğu kanaatindedirler. Bu görüş 17. yüzyılın sonlarına kadar Batı'da hakim olan ilk dilin Kitab-ı Mukaddes'in dili olan İbranice olması yönündeki görüşüne yakın bir kanaattir (es-Sâlih, t.y., s. 344). Bunun yanında ilk dil ile ilgili ortaya atılan görüşlerden biri, bütün dillerin İbraniceden türediğine yönelik olan ancak bütün dilbilimcileri kesin surette tatmin etmeyen görüştür (es-Sâlih, t.y., s. 33). Dilin kaynağının doğadaki sesler olduğu ve bu seslerden yansıma yoluyla oluşarak meydana geldiğini düşünenler de vardır (İbn Cinnî, 2007, s. 1/93). Buna göre dil, bir defada değil birbirini takip eden süreçler çerçevesinde vazedilmiştir. Öncelikle bu sesler düzeyinde başlamıştır. Böylece dilin aslı da işitilen sesler olmuştur.

Adem (a.s)'a öğretilen dilin Süryanice, Yunanca, İbranice ya da Arapça dillerinden biri olduğunu ileri sürenler olmuştur. İbn Hazm ise bahsi geçen dilin en mükemmel, en veciz dil olduğunu ve bütün nesnelere ad verme noktasında en zengin içeriğe sahip olduğunu düşünmektedir (İbn Hazm el-Endelûsî, t.y., s. 1/30). Ancak bu dil iddia edildiği gibi Süryanice, Yunanca, İbranice ya da Arapça değildir. Çünkü bu dilin hangisi olduğuna yönelik naklî bir delil bulunmamaktadır. Ayrıca (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا يَلْسَانًا قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ)⁶ "İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın..." ayetinde⁶ geçtiği üzere her peygamber gönderildiği toplumun diline göre Allah'ın mesajını insanlara iletmiştir. Böylelikle bir dilin başka bir dile üstün sayılamayacağı vurgulanmıştır (İbn Hazm el-Endelûsî, t.y., s. 1/32).

İslam dünyasında dilin kökeni ile ilgili olarak ortaya atılan görüşlere baktığımızda bu konuda bir fikir birliğine varılamadığımızı gözlemlemekteyiz. Aynı zamanda bu konuya usûl kitaplarında *usûlde bu konuya değinmek gereksizdir* (ذكرها في الأصول فضول) ifadesince çok yer verilmemiştir.

⁴ el-Bakara 2/31.

⁵ el-Bakara 2/31.

⁶ İbrâhîm 14/4.

Konu ile alakalı olarak modern döneme baktığımızda dilin kökeni tartışmasını müstakil olarak ele alan düşünürler olduğu gibi, bu konuda tartışmanın herhangi bir sonuç vermeyeceğini düşünenler de olmuştur. Nitekim dilin ortaya çıkmasında, insan duygularının dışavurumunun etkili olduğunu öne süren Jean-Jacques Rousseau, Türkçe'ye Dillerin Kökeni Üstüne Deneme şeklinde çevrilen eserinde dilin kökeni problemini natüralist ve toplumsal bir bakış açısıyla ele almıştır (Altınörs, 2012, ss. 3-4; Rousseau, 2013, ss. 9-10). Öte yandan dilbilimin kurucusu olarak kabul edilen Ferdinand de Saussure'a göre dilin kökeni meselesini tekrar ele almak herhangi bir sonuç vermeyecektir. Dilin tıpkı bizden önceki toplumlarda olduğu gibi bize aktarıldığı şekliyle benimsenmesi gereken bir ürün olduğunu söyleyen Saussure, bu konunun önemli olmadığını ve tekrar tartışmaya açılmasının gereksiz olduğunu düşünmektedir (Atakan Altınörs, 2016, s. 42; Saussure, 1998, s. 117).

Ebû Ali el-Farisi'de Dilin Kökeni Problemi

Ebû Alî el-Fârisî (ö. 377/ 987) hicrî dördüncü yüzyılın en önemli dil âlimlerindedir (el-Hamevî, 1993, s. 4/1826; İbn Hallikân, 1900, s. 2/80; İbnu'l-İmâd, 1986, s. 4/407; Şelebî, 1989, s. 60). Ebû Ali, Büveyhî hanedanı Adududdevle'ye yakınlığıyla bilinmekle birlikte (el-Murcân, 2011, s. 11) yaşadığı dönemde nahivde imam olarak kabul edilmektedir (İbn Hallikân, 1900, s. 2/80). Sarf, nahiv, kıraat ilmi ve çeşitli dil meselelerine dair otuz civarında eser kendisine nispet edilmektedir (Şelebî, 1989, ss. 147-152). Ebû Ali el-Fârisî eserlerinde dilin kökeni meselesini doğrudan ele almamıştır ancak kırk yıl kadar yanında bulunan öğrencisi İbn Cinnî (El-Enbârî, 1985, s. 244) eserlerinde hocası Ebû Ali'nin görüşlerine sık sık müracaat etmiş, el-Hasâis kitabının ilgili babında (İbn Cinnî, 2007, s. 1/88-94) da hocası Ebû Ali'nin görüşlerine yer vermiştir.

Ebû Ali el-Fârisî'nin dilin kökeni hakkındaki düşünceleri İbn Cinnî kanalı ile bize ulaşmaktadır. İbn Cinnî'den nakledildiğine göre Ebû Ali el-Fârisî'ye dilin kökeni hakkında sorulduğunda "Dil Allah katındandır." diyerek dilin tevkîfi olduğunu söylemektedir. Bu görüşünü de "Allah, Adem'e bütün isimleri öğretti" (وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا)⁷ ayetiyle desteklemektedir. Ebû Ali'ye göre ayet gayet açıktır ve tartışma konusu içermemektedir. İbn Cinnî ise bu ayeti "Allah Adem (a.s.)'a dili ortaya koydurabilir." şeklinde de anlamın mümkün olduğu düşüncesindedir. İbn Cinnî buradaki olasılık üzerinden giderek "bir şey mümkünse ve o konuda kesin bir ret yoksa o konudaki istidlâl de düşer." (es-Süyûtî, 2014, s. 14; İbn Cinnî, 2007, s. 1/88) hükmünden yola çıkarak ayete istinaden net bir görüş beyan edilemeyecek bir konu olduğunu vurgulamaktadır. Böylece bu konu hakkında diğer görüşlere de yol açılmış olmaktadır.

Ebû Ali bir konuşmasında Ebû'l-Hasen el-Ahfeş el-Evsat'ın da aynı görüşte olduğunu vurgulayarak şöyle demiştir:

Bu ayet⁸ dil uzlaşma yoluyla gelmiştir diyenlerin görüşlerine engel değildir. Bu şu şekilde de yorumlanabilir: Allah Adem (a.s.)'e bütün mahlukatın isimlerini Arapça, Süryanice, İbranice, Rumca... gibi bütün dillerde öğretmiştir. Adem ve çocukları bu dillerde konuşmuşlardır. Sonra çocukları dünyada dağılınca/ayrılığa düşünce her biri bu dillerden birini kullanmaya başlamışlardır. Bu kullanılan dil baskın hale gelip diğerleri zaman içinde yok olmuştur. (es-Süyûtî, 2014, ss. 14-15; İbn Cinnî, 2007, s. 1/88)

⁷ el-Bakara 2/31.

⁸ el-Bakara 2/31.

Ebû Ali el-Fârisî her ne kadar dilin kaynağının tevkîf olduğunu düşünse de Ebû'l-Hasen el-Ahfeş'ten gelen görüşü zikrederek muvâda'a düşüncesini tamamen kapatmamaktadır. Ona göre ayet açık olsa da uzlaşım düşüncesine mâni olacak bir yoruma sebep olmaz. Nitekim İbn Cinnî'nin ifadesine göre Allah, Adem'e (a.s) dili vaz' ettirebilir. Böyle bir ihtimal de söz konusudur. Yani bu konu hakkında kesin hükme varmak mümkün değildir. Bu konu tamamen kabul ile alakalıdır.

Ebû Ali el-Fârisî'nin mutezilî olduğu aktarılmaktadır (el-Askalânî, 1971, s. 2/195; el-Bağdâdî, 2002, s. 8/217; el-Hamevî, 1993, s. 2/812; el-Ömerî, 1423, s. 7/111; es-Süyûtî, t.y., s. 1/496; ez-Zehebî, 1963, s. 1/480; İbnu'l-İmâd, 1986, s. 4/407). Ancak o, Mutezile mezhebinin aksine dilin tevkîfi olduğunu savunmaktadır. Kelâmî temelde tartışma Mutezile mezhebi ve Eş'arî mezhebi arasındaki sıfatlar tartışmasına ve buna bağlı olarak da Kur'an'ın yaratılışı meselesine dayanmaktadır (Yıldırım, 2015, s. 447). Aynı zamanda İbn Cinnî'nin eserlerine ve eserlerinde kullandığı yöntem bakıldığında ise tevkîfin dayandığı ilahî hikmet anlayışından daha çok "tabiat ve duyu" anlayışlarının hakim olduğunu görmekteyiz. Bu ise uzlaşım yönünü destekleyen bir durumdur (Abduh er-Râcihî, 2009, s. 85). Ancak İbn Cinnî meseleyi ele aldığı bab boyunca zikrettiği açıklamalardan her ne kadar uzlaşım taraftarı gibi görünse de konunun sonuna doğru dilin tevkîfi olduğuna dair inancının ağır bastığını zikretmektedir (es-Süyûtî, 2014, s. 18; İbn Cinnî, 2007, s. 1/88-94). Bu da tartışmanın canlılığını koruduğu dönemde dahi Mutezilî olsalar da bu konuda Mutezile mezhebinin görüşüne katılmayan âlimlerin olabileceğini ya da Ebû Ali ve İbn Cinnî'nin Mutezilî olma durumlarının şüpheli olabileceği sorusunu akla getirmektedir. Ebû Ali ve İbn Cinnî'nin mutezilî oldukları noktasında nakledilen bilgiler göz önüne alındığında birinci olasılık daha kuvvetlidir.

Dilin kökeni dolayısıyla da dilin vaz'ı ile alakalı olarak tartışılan diğer bir konu da dildeki kelimelerin hangisinin asıl hangisinin fer' olduğu meselesidir. "Allah Adem'e bütün isimleri öğretti" (وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا) ayeti⁹ kapsamına nelerin girdiği ve kelime gruplarından öncelikli olarak hangisinin vazedildiği yönünde görüşler ortaya atılmıştır.

Kelimeler isimler, fiiller ve harflerden oluşmaktadır. Bu kelimeler göz önünde bulundurulduğunda Bakara sûresi 31. ayette geçen isimlerden sadece isimlerin anlaşılıp anlaşılmaması noktasında farklı fikirler ortaya çıkmaktadır. Bu fikirlerden biri de ayette ifade edilen, öğrenilen şeylerin fiiller ve harfler olmaksızın sadece isimlerden oluşmayabileceğine yöneliktir. Buna göre dildeki kelimelerin hepsi isim değildir ve bundan dolayı da vaz'a konu olan kelimeler sadece isimlerden oluşamaz. Bu düşünceye isim-fiil-harf şeklindeki üçlü kelime tasnifinin en güçlü olanı isimler denerek karşı çıkılmaktadır. Buna göre kurallı tam bir cümlede mutlaka ismin bulunması gerekir. Müstakil bir cümlede harf ve fiil olmasa da olur ancak isim için bu geçerli değildir. Bundan dolayı isimler mertebe ve yapı bakımından daha güçlü ve önceliklidir (es-Süyûtî, 2014, s. 15; İbn Cinnî, 2007, s. 1/88-89).

Dilin kökeni tartışmasında kelimelerin nasıl oluştuğu ve dilin hangi unsurlar üzerinden şekillendiği önemli olduğundan Ebû Ali el-Fârisî'nin isim-fiil-harf ayırımına ilişkin yaklaşımı dikkate değerdir. Ona göre hakkında bilgi verilmesi caiz olan kelime cinsi isimdir. Bu bağlamda bir manayı gösteren soyut isim ve somut isim kendisinden haber verilme noktasında aynı hükümdedir. (العلم حسن) "İlim güzeldir." ve (عبد الله مقبل) "Abdullah yönelendir." cümlelerinde (العلم) ve (عبد الله) isimlerinin göstergeleri soyut ve somut düzlemde birbirinden farklı olsa da kendilerinden haber verilme durumunda aynı noktadadırlar. Fiil ise bir şeye isnad edilen ancak

⁹ el-Bakara 2/31.

kendisine bir şeyin isnad edilmediği kelime yapısıdır. (عبدالله خرج) “Abdullah çıktı.” cümlesinde (خرج) fiili (عبدالله) ismine isnad edilmektedir. Emir fiil olması durumunda kendinde müstetir olan zamire isnad edilmektedir (el-Fârisî, 2011, s. 71). Fiil yalın halde olduğunda yani bir isme ya da zamire isnad etmeme durumunda kelam sayılmamakta ve sadece bir eylemi belirten ses grubu olarak kalmaktadır (el-Fârisî, 2011, s. 72). Fiilin konuşma bağlamı içinde anlamsal bir örgü oluşturması için bir isme ya da zamire isnad edilmesi şarttır. İsim kendisine isnad edilmede ve konuşmada fiilden daha yaygın olarak kullanılmaktadır. İsim hem haber veren hem de kendisi hakkında haber verilen olabilmekteyken fiil haber veren konumundadır. Fiile isim ve zamir isnad edilememesinden ve fiilin isme ya da zamire isnad edilmesinden dolayı bilgi verme noktasında ise fiil isimden daha özel bir konumdadır. Harf ise isim ve fiil dışında bir mana için kullanılan yapıdır (el-Fârisî, 2011, s. 72). (عمر أخوك) “Ömer kardeşindir.” cümlesinde olduğu gibi isim başka bir isimle bir araya geldiğinde kurallı bir cümle olmaktadır fiil (كتب عبدالله) cümlesinde olduğu gibi ancak isimle ya da zamirle bir araya geldiğinde anlamlı bir cümle oluşturur. Harf ise (إن زيدا أخوك) “Muhakkak ki Zeyd senin kardeşindir.” cümlesinde olduğu üzere isimle ya da (هل كتب عبدالله؟) “Abdullah yazdı mı?” cümlesinde fiille kullanılarak cümlenin anlamına katkıda bulunabilir. Bunların dışında (يا زيد) da olduğu gibi harf ve ismin bir araya gelerek anlamlı bir cümle oluşturması mümkündür (el-Cürcânî, 1982, s. 1/93; el-Fârisî, 2011, ss. 72-73). Nidâ yapısı incelendiğinde aslında var olan (أدعو) fiili haber ile karıştırılmaması için terk edilerek yerine nida edatı olan (يا) kullanılmıştır (el-Cürcânî, 1982, s. 1/95). Ebû Ali el-Fârisî bilgi sağlamak, anlamlı ve kurallı bir cümle oluşturmak noktasında isim ya da fiil cümlesi fark etmeksizin isim, fiil, harf arasında kullanım açısından bir değerlendirme yapmaktadır. İsnad, yargı, bilgi temelli bu değerlendirmeye göre dilde en çok kullanılan ve hakkında bilgi verilen, yargıya konu olan ve isim cümlesinde yargı oluşturması bakımından en yaygın kullanımda olan kelime grubu isimdir demek mümkündür. Ebû Ali anlamın sağlanması ve kullanım açısından kelimeler arasında bir hiyerarşiden bahsetse de dilin kaynağının ilahî olduğunu kabul etmesinden dolayı zamansal olarak kelimelerin birbirine asıl-fer' sayılamayacağı kanaatindedir.

Dilin kökeni bağlamında asıl fer' meselesi dilin gelişimi ile alakalı bir konudur. Ebû Ali'nin bu konudaki yaklaşımını öğrencisi İbn Cinnî nakletmektedir ve hocası ile aynı kanaati paylaşmaktadır (Abduh er-Râcihî, 2009, s. 95). Ebû Ali'ye göre dil bir vakitte/ bir zaman diliminde/bir defada ortaya konmuşsa isim-fiil-harfî birbirine öncelemek mümkün değildir. İsim-fiil-harften biri diğerinden daha önce ortaya çıkmış dahi olsa bunlardan biri önce vaz' edilmiştir diğeri sonra vaz' edilmiştir demek mümkün olmaz. İsim fiil ve harf arasında kuvvet-zayıflık yönünden bir sıralama dahi olsa birini asıl saymak da söz konusu olamaz. Birini diğerinden daha asıl saymak diğerini fer' olarak saymak ancak onu o şekilde kabul etmek demektir. Yani bu konuda bir kabule binaen asıl ve fer' sayma söz konusudur. Bu zamanla alakalı bir husus değildir (Abduh er-Râcihî, 2009, s. 96; İbn Cinnî, 2007, s. 2/30). Konuya mana açısından bakıldığında ise kelimelerin belirli vezinlere girmesi ve bazı dönüşümlere uğramaları göstermektedir ki kelimeler manaları açıklama gereksiniminden dolayı bu dönüşümleri geçirmektedirler. Mananın ifade edilmesinde isim, fiil ve harften hangisinin öncelikli olduğu durumu değil, anlamı sağlamak için her birinin bulunması durumu söz konusudur. Böylelikle bu kelime cinslerinin birlikte bulunmaları durumu söz konusu olmaktadır. Çünkü mananın gerçekleşmesi için bunlardan her birine ihtiyaç duyulur (İbn Cinnî, 2007, s. 2/30).

Ebû Ali el-Fârisî hangi kelime türünün daha önce vaz' edildiği noktasında kesin bir hükme varılamayacağı kanaatindedir. Ona göre üç cinsten herhangi birinin önce vaz' edilmiş olma durumu

söz konusudur (es-Süyûtî, 2014, s. 46). Ebû Ali bu meselede zamanı değerlendirmeye almamaktadır. Bundan dolayı da bir öncelik sonralıktan bahsedilemeyeceği fikrindedir. Çünkü zamanın önemli olduğu husus uzlaşım konusundadır. Asıl fer' konusu muvâda'a açısından düşünüldüğünde devam edegelmiş kanaate baktığımızda ismi fiile öncelemek mümkündür. Vaz'da ise fiili isme öncelemek mümkündür, vaz' açısından düşünüldüğünde harfin takdimi de olasıdır (Abduh er-Râcihî, 2009, s. 96; İbn Cinnî, 2007, s. 2/30). Daha açık bir ifade ile asıl ve fer'i belirlemede vaz', muvada'a, zaman, nispet, kabul hangisi açısından bakıldığı esastır.

Sonuç

Dilin kaynağına yönelik tartışmaların temelinde anlamlandırma ve isimlendirme problemi bulunmaktadır. Antik Yunan'da ve hicrî 3-5./9-11. yüzyıllar arasında dilin kaynağına yönelik tartışmalar bunu gösterir niteliktedir. İslam dünyasında dilin kökenine yönelik düşünceler incelendiğinde dilin kaynağının kim olduğu noktasında uzlaşım varılmadığı görülmektedir. Dilin kökenine dair tartışmaların hicrî 5./11. yüzyılda geldiği noktada Bâkılânî'nin bu konuda daha fazla tartışmanın gerekli olmadığına yönelik görüşüne paralel bir görüş 19. yüzyılda Saussure tarafından da dile getirilmiştir. Bu noktada Bakıllanî ve Saussure'un konuya yaklaşımı benzerlik arz etmektedir. Ayrıca dilin kökeni problemi dilin vaz'ı, lafız mana ilişkisi konularından bağımsız bir şekilde düşünülecek bir mesele değildir.

Ebû Ali el-Fârisî'nin eserlerinde dilin kökeni ile ilgili düşüncelerine doğrudan ulaşmak mümkün değildir. Onun bu konudaki düşünceleri İbn Cinnî kanalı ile bize ulaşmaktadır. Bu konuda kendine ait bir düşüncesi olsa da meselenin aktif olarak tartışıldığı dönemde eserlerinde yer vermemesi bu meselede kesin bir hükme ulaşmanın mümkün olmayabileceği kanaatinden kaynaklanıyor olabilir.

Ebû Ali'nin mutezîlî olduğu bilgisi aktarılmaktadır ancak o dilin kökeni meselesinde Mutezile mezhebinin aksine dilin kökeninin tevkîfî olduğunu düşünmektedir. Bu da göstermektedir ki mutezîlî olan her âlim dilin kökeni ile ilgili muvâda'a görüşünü savunmamaktadır. Ebû Ali her ne kadar tevkîf düşüncesinde olsa da diğer görüşlere yönelik katı bir tutum takınmamıştır. O, dilin kökeninin kabul ile alakalı bir mesele olduğunu düşünmektedir.

Dilci kimliği ile ön plana çıkan Ebû Ali dile bütüncül olarak yaklaşmaktadır. Ona göre bilginin sağlanması, anlamlı ve kurallı bir cümle oluşturulması noktasında kullanım açısından yaygın olan isimdir. Kelimeler arasında vaz' açısından öncelik sonralık olması ya da kuvvet-zayıflık bakımından bir sıralama olması gerekçesiyle kelimeleri birbirine asıl ya da fer' saymak mümkün değildir. Ebû Ali'ye göre asıl fer' saymak zamanla alakalı bir husus değil, kabul ile alakalı bir husustur. Dildeki asıl amaç mananın sağlanması ve ifade edilmesi durumu olduğunda bütün kelime cinslerine ihtiyaç duyulur. Kelime cinslerinden hangisinin önce vazedildiği noktasında kesin bir kanaate ulaşmak mümkün değildir. Ebû Ali'nin bu şekilde düşünmesinde dilin kaynağının ilahî olduğunu düşünmesi ve bunun zamandan bağımsız olarak gerçekleşmiş olması düşüncesi yatmaktadır.

Extended Abstract

This article aims to present the views of Abū 'Alī al-Fārisī, who lived in the 4th century AH and was regarded as an authority in grammar during his time, on the origin of language, and to explain the relationship between *asl* (original) and *far'* (derivative) between words in the context of linguistic origins. This study specifically seeks to answer questions such as: What views on the

origin of language emerged during the 3rd to 5th centuries AH? Within these views, who or what determines the signification of words to their meanings? How does the relationship between word and meaning function? What was the first language? What are the arguments supporting the views put forth on this matter? What were Abû 'Alî al-Fârisî's thoughts on the origin of language? And how is the issue of the origin of language related to the *aşl-far'* distinction between words according to Abû 'Alî?

There are previous works in Islamic thought regarding the origin of language in the form of articles, theses, and book chapters. The difference of this study from the aforementioned works lies in presenting Abû 'Alî al-Fârisî's thoughts on the origin of language, his approach to this issue, and his examination of the *aşl-far'* evaluation regarding the scope of the words that Allah taught to Adam.

To establish the background of the study, the views on the origin of language in Islamic thought have been presented along with their arguments. In this context, the thoughts of Abû 'Alî al-Fârisî, who advocates that the origin of language is *tawqîfî* (divinely appointed), have been examined. To explain the *aşl-far'* relationship between words, the scope of the names that Allah taught to Adam has been assessed, incorporating Abû 'Alî's views on noun-verb-letter word groups. This study aims to present Abû 'Alî's approach, highlighting his identity as a linguist. Despite living during a period of active debates on the origin of language, it was noted that Abû 'Alî al-Fârisî's views on the subject were not reflected in the literature. Therefore, the study seeks to contribute his thoughts to the literature, analyzing reports from his student, Ibn Jinnî, using a descriptive analysis method.

As a result of this study, it is observed that the issue of the origin of language, both in pre-modern times and in modern discussions, fundamentally revolves around the problems of meaning attribution and naming. The debate on the origin of language in Islamic thought has similarly evolved in the context of theological discussions on divine speech (*kalâm Allah*) and the name-referent relationship (*ism-musammâ*). Upon examining the various perspectives on the origin of language, it becomes evident that no consensus has been reached. By the 5th century AH (11th century CE), Bâqillânî suggested that further debate on the topic was unnecessary—a view that was later echoed by Saussure in the 19th century. It is understood that Abû 'Alî al-Fârisî adopted the *tawqîf* perspective on the origin of language while not adopting a wholly dismissive attitude toward other viewpoints. Abû 'Alî approaches language holistically; according to him, the primary purpose of language is to convey and establish meaning, necessitating all word categories. It is impossible to determine definitively which word category was first established. His perspective on this matter is rooted in his belief that the origin of language is divine (*tawqîf*), occurring independently of time. Consequently, he does not consider the principal-derivative distinction to be time-dependent; he believes that words in language cannot be prioritized based on anteriority-posteriority or strength-weakness. This understanding stems from his perception of the debate on the origin of language as an issue of acceptance rather than empirical investigation.

Kaynakça

Abduh er-Râcihî. (2009). *Fıkhü'l-luğa fi'l-kütübi'l-Arabiyye*. Dâru'n-Nahda el-Arabiyye.

Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil* (6. bs, 1-3). Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*. İnkılâp.
- Altınörs, A. (2012). Rousseau'nun Dilin Kökeni Meselesine Yaklaşımı. *Bilig*, 63, 1-10.
- Atakan Altınörs. (2016). *50 Soruda Dil Felsefesi* (3. bs). Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Aysever, R. L. (2002). Kratylos: Adların Doğruluğu ve Bilgi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 153-166.
- Cassirer, E. (2015). *Sembolik Formlar Felsefesi-I Dil* (M. Köktürk, Çev.; 2. bs). Hece Yayınları.
- Çam, E. G. (2018). Dillerin Kökenine İlişkin Kelâmî Yaklaşımlar: Bâkılânî Örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45, 367-388. <https://doi.org/10.17120/omuifd.462713>
- Demir, R. (2008). *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- el-Âmidî, S. E.-H. A. b. E. A. b. M. (t.y.). *El-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* (1-2).
- el-Askalânî, İ. H. (1971). *Lisânü'l-mîzân* (1-8). Müessesetü'l- A'lemî li'l-Matbûât.
- el-Bağdâdî, E. B. A. b. A. b. S. b. A. b. M. el-Hatîb. (2002). *Târîhu Bağdâd* (1-16). Dâru'l-Ğarb el-İslâmî.
- el-Bâkılânî, E. B. M. b. T. (1998). *Et-Takrîb ve'l-İrşâd* (2. bs, 1-3). Müessesetü'r-Risâle.
- el-Câbirî, M. Â. (2001). *Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı* (Burhan Köroğlu, Hasan Hacak, & Ekrem Demirli, Çev.; 3. bs). Kitabevi.
- el-Cürcânî, A. (1982). *Kitâbu'l-muktesid fî şerhi'l-İzâh* (1-2). Dâru'r-Reşîd li'n-Neşr.
- el-Cüveynî, İ.-H. E. A. b. A. b. Y. (1978). *El-Burhân fî usûli'l-fikh* (1-2). eş-Şeyh Halîfe b. Hamad es-Sânî.
- el-Fârisî, E. A. el-H. b. A. b. A. en-Nahvî. (2011). *Kitâbu'l-İzâh. Âlemü'l-Kütüb*.
- el-Gazzalî, E. H. M. b. M. (t.y.). *El-Mustasfâ min ulûmi'l-usûl* (1-4). Câmi'atü'l-İslamiyye-Külliyeti's-Şerîa.
- el-Gazzalî, E. H. M. b. M. (2021). *Mustasfâ İslam Hukukunun Kaynakları* (H. Y. Apaydın, Çev.; 4. bs). Klasik.
- el-Hamevî, Ş. E. A. (1993). *Mu'cemu'l-udebâ: İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb* (1-7). Dâru'l-Ğarb el-İslâmî.
- el-Murcân, K. B. (2011). Mukaddime. İçinde *Kitâbu'l-İzâh. Âlemü'l-Kütüb*.
- el-Ömerî, A. b. Y. b. F. el-K. el-A. Ş. (1423). *Mesâlikü'l-ebşâr fî memâlikü'l-emsâr* (1-27). Mecme'u's-Sekâfi.
- El-Enbârî, A. b. M. b. U. el-E. E.-B. K. (1985). *Nüzhetü'l-elibbâ fî tabakâti'l-üdebâ*. Mektebetü'l-Menâr.
- es-Sâlih, S. (t.y.). *Dirâsât fî Fikhi'l-Luğa* (16. bs). Dâru'l-'ilmi li'l-melâyîn.
- es-Süyûtî, C. A. İ. E. B. (2014). *El-Müzhir fî 'ulûmi'l-luğa ve envâi'ha* (C. 1). Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

- es-Süyûtî, A. b. E. B. C. (t.y.). *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât* (1-2). Mektebetü'l Asriyye.
- ez-Zehebî, Ş. E. A. M. b. A. b. O. (1963). *Mîzânü'l-İ'tidâl fî nakdi'r-ricâl* (1-4). Dâru'l-Ma'rife.
- Gören, E. (2015). *Arkaik Yunan'da Adlandırma ve Hakikat*. Dergâh.
- Gündüzöz, S. (2015). *Arapçanın Söz Varlığı*.
- İbn Cinnî, E. F. O. (2007). *El-Hasâis* (1-3). Dâru'l-Hadîs.
- İbn Hallikân, E.-A. Ş. A. b. M. b. İ. b. E. B. (1900). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâi enbâi'z-zamân* (1-7). Dâru Sâdır.
- İbn Hazm el-Endelûsî (with Yûsuf, Z. A.). (t.y.). *El-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* (1-2). Dâru'l-İ'tisâm.
- İbnu'l-İmâd, E. F. A. b. A. b. M. es-Sâlihî el-Hanbelî. (1986). *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb* (1-11). Dâru İbn Kesîr.
- Kerimoğlu, C. (2016). Dilin Kökeni Arayışları I: Dilin Kökeniyle İlgili Akademik Tartışmalar. *Dil Araştırmaları*, 18, 47-84.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0